

 Akra Kùltür Sa- nat ve Edebiyat Dergisi (AKRA)	Akra Journal of Culture Art and Literature (AKRAJOURNAL)	
Yıl 14, Year 14, Cilt 14, Volume 14, Sayı 39, Issue 39, Ocak 2026, January 2026 e-issn: 2687-6361		
Özgünlük kontrolü		Authenticity process
DOI: 10.31126/akrajournal.1929398		
Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	13.04.2026	Submitted date
Kabul tarihi	15.05.2026	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	Mayıs 2026	Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference information <i>Doç. Dr. Şahin BÜTÜNER (2026) Mitolojik Bir Sembol Örneği: Ağaç, Kuş ve Yılan Üç- lemesi / Akra Kùltür Sanat ve Edebiyat Dergisi AKRA / Akra Journal of Culture Art and Literature, AKRAJOURNAL / 2026 / C.14 / S. 39 / s. 7-34</i>		

MITOLOJİK BİR SİMGESEL ÖRÜNTÜ: AĞAÇ, KUŞ VE YILAN ÜÇLEMESİ

Doç. Dr. Şahin BÜTÜNER*

Öz: İnsanlık tarihi boyunca söylenegelen halk anlatılarında dikkat çeken önemli bir konu-
lardan biri ağaç-kuş-yılan mitolojik sembolik örüntüsüdür. Bu örüntü, dünya üzerindeki pek
çok milletin kültüründe olduğu gibi Türklerin geleneksel dünya görüşünde de yer edinmiş; mit,
destan, masal gibi sözlü anlatıların yanı sıra mimari, resim ve giyim kuşam gibi çeşitli sanat
alanlarında motif olarak yeniden üretilmiştir. Türk anlatı geleneğinde ağaç, kartal ve yilandan
oluşan bu mitolojik örüntü, Oğuz Kağan Destanı'ndan itibaren farklı biçimlerde varlığını sür-
dürmüştür. Tarihsel süreç içinde ağaç imgelemi gök ağacı, kavak ağacı, dünya ağacı adlarıyla
anlatılarda yer alırken; kuş imgelemi bazen kartal, bazen Anka kuşu, bazen de kuzgun olarak
yer alır; yılan imgelemi ise yılan ya da ejderha ismiyle anılmıştır. Bu mitolojik unsurların bir
arada bulunması ilk bakışta tesadüfi gibi görünse de aslında birbiriyle bağlantılı, bütüncül bir
örüntü oluşturmaktadır. Bu çalışmada, geçmişten günümüze tekrar eden ağaç-kuş-yılan mito-
lojik örüntüsü, “folklor merkezli mitolojik okuma yöntemi” ile analiz edilmektedir. Bu yön-
temden kasıt, mitolojik unsurları yalnızca tarihsel veya karşılaştırmalı dinler tarihi perspekti-
fiyle değil, doğrudan Türk halk anlatılarının (destan, efsane, masal, halk hikâyesi) kendi bağ-
lamı içinde, folklorik malzemenin biçim ve işlevini merkeze alarak okumaktır. Mit ve mitolo-
jiye ait unsurlar birer folklor malzemesi, kültürel bir üründür ve içinde bulunduğu toplumun
geleneksel dünya görüşünü yansıtır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, destan, efsane, masal gibi

*Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, sahin.butuner@ibu.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-3801-7786.

anlatılarda tespit edilen ağaç, kuş, yılan üçlemesi üzerinden Türk toplumunun geleneksel dünya görüşü hakkında bilgi sahibi olmaktır. Türk anlatılarında (özellikle masallar ve destanlarda) betimlenen ağaç-kuş-yılan mitolojik örüntüsü, şamanın erginlenme törenlerine benzeyen bir yapı sergiler. Bu örüntüde ağaç, üç dünyayı bir arada tutan kozmik bir varlıktır; ağaç üzerinde yaşayan kartal, anlatılarda kahramana yardım eden mitolojik bir kuştur; yılan ise kartalın yavrularını yemek isteyen hasım bir mitolojik varlıktır. Türk mitolojisinde ağaç-kartal-yılan dönüşümlü, doğum, yaşam ve ölümün sembolü olarak dönemin sanatsal anlayışına göre yeniden kurgulanmış ve günümüze kadar ulaşan önemli bir sanatsal kompozisyon hâline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: mitoloji, anlatı, ağaç, kuş, yılan.

A MYTHIC SYMBOLIC PATTERN: THE TRIAD OF TREE, BIRD AND SERPENT

Abstract: An important issue that draws attention in folk narratives throughout human history is the tree-bird-serpent mythological pattern. This pattern has taken its place in the traditional worldview of the Turks as well as in the cultures of many nations around the world; It has been reproduced as a motif in oral narratives such as myths, epics, fairy tales, as well as in various art fields such as architecture, painting and clothing. This mythological pattern, consisting of trees, eagles and serpent in the Turkish narrative tradition, has existed in different forms since the Epic of Oghuz Khan. In the historical process, the tree imagination takes place in the narratives with the names of sky tree, poplar tree, world tree; the bird imagination sometimes appeared as an eagle, sometimes as a phoenix, and sometimes as a raven; The serpent imagination was called serpent or dragon. Although the coexistence of these mythological elements may seem coincidental at first glance, it actually constitutes a holistic pattern that is interconnected. In this study, the tree-bird-serpent mythological pattern, which repeats from the past to the present, is analyzed with the "folklore-centered mythological reading method". What is meant by this method is to read mythological elements not only from the perspective of historical or comparative history of religions, but directly within the context of Turkish folk narratives (epics, legends, fairy tales, folk tales), by focusing on the form and function of folkloric material. Elements of myth and mythology are folklore materials, cultural products and reflect the traditional worldview of the society in which they live. In this context, the aim of the study is to have information about the traditional worldview of Turkish society through the tree, bird and serpent trilogy detected in narratives such as epics, legends and fairy tales. The tree-bird-serpent mythological pattern depicted in Turkish narratives (especially fairy tales and epics) exhibits a structure similar to the maturation ceremonies of the shaman. In this pattern, the tree is a cosmic entity that holds the three worlds together; The eagle that lives on a tree is a mythological bird that helps the hero in the narratives; The serpent is a hostile mythological being that wants to eat the eagle's cubs. In Turkic mythology, the idea of tree-eagle-serpent was reconstructed according to the artistic understanding of the period as a symbol of birth, life and death and has become an important artistic composition that has survived to the present day.

Keywords: mythology, narrative, tree, bird, serpent.

Giriş

Ağaç, kuş ve yilandan oluşan mitolojik örüntü birlikte ele alındığında zengin bir mitolojik altyapının varlığı göze çarpmaktadır. Bu durum, birçok milletin mitolojik dünya görüşünün birbirinden etkilenmesinin yanı sıra, kozmolojik sorulara verilen ortak cevaplardan da kaynaklanabilir. Tepesinde kartalın, kökünde yılanın bulunduğu hayat ağacı mitolojisine bakıldığında, bu mitolojik yapının aynı veya benzer işlevlerle pek çok kültürde farklı adlarla yer aldığı görülmektedir. Tepesinde kartal, dibinde yılan bulunan bu kozmik ağaç inancını Türk, Hint, Çin, İran, İzlanda, Cermen, Mısır, Mezopotamya ve Peru mitolojilerinde gözlemlemek mümkündür. Mitolojide Havai Ağacı, Eddik Ağacı, Yggdrasil gibi adlarla anılan, göğün direği olarak kabul edilen ve tepesinde bir kartalın yaşadığı dünya ağacının kökünü kozmik bir yılan kemirmektedir (Campbell, 1995: 125). Ön Asya inancında arkeolojik araştırmalarda mühürlerin üzerinde tepesinde kartal olan dünya ağacı figürlerine rastlanırken; İzlanda mitolojisinde *Yggdrasils askr* (dünya meşesi) olarak bilinen ağacın tepesinde bir kartal bulunur (Harva, 2015: 65). Cermen mitolojisinde Odin, Dünya Ağacı'nın tepesinde kartal biçimindedir ve ağacın kökünü kemirmeye çalışan yılanı saldırır (Wittkower, 1939: 303). Bu kadar farklı coğrafya ve kültürde karşılaşılan ağaç-kartal-yılan üçlemesinin hangi millete ait olduğunu sorgulamaktan öte, bu inancın neden bu kadar yaygın olduğu ve içinde bulunduğu bağlamda hangi işlevleri yerine getirdiği daha önemlidir. Nitekim Wittkower (1993) belirttiği gibi, belirli bir tarihsel durumu anlamak için bir sembolün nereden gelip nereye gittiğini bilmek tek başına yeterli değildir; asıl önemli olan, sembolün anlamını içinde bulunduğu bağlam içinde işlevsel bir yöntemle değerlendirmektir. Bu çalışmada da benzer bir yaklaşım benimsenmekte ve ağaç-kuş-yılan örüntüsü, yalnızca tarihsel-köken bilimsel bir perspektifle değil, Türk anlatılarının kendi bağlamı içinde işlevsel olarak ele alınmaktadır. Yaratılıştan beri farklı biçimlerde varlığını sürdüren bu örüntünün kozmogoni ve eskatolojide derin bir tarihi vardır; bu nedenle her bir örnek, kendi anlatsal ve kültürel bağlamı içinde değerlendirilmelidir.

Yöntem

Geçmişten günümüze ağaç, kuş ve yılan etrafında şekillenen mitolojik düşünce, zamanın ve dönemin şartlarına bağlı olarak anlatılara ve çeşitli sanat alanlarına dâhil olmuş, giderek çözümlenmesi güç bir mitolojik örüntü

oluşturmuştur. Bu çalışmanın temel sorunsalı şudur: Ağaç, kuş ve yılanın farklı anlatılarda ve sanat dallarında tekrar eden birlikteliği rastlantısal bir motif yığılması mıdır, yoksa belirli bir kozmolojik ve ritüel şemanın yansıması olarak işlev gören bütüncül bir örüntü müdür? Bu sorunsalı ele almak için çalışmada, mitoloji çözümleme yöntemlerinden biri olan “folklor merkezli mitolojik okuma yöntemi” kullanılacaktır. Bu çalışmada “folklor merkezli mitolojik okuma yöntemi” ile kastedilen, mitolojik unsurları yalnızca tarihsel veya karşılaştırmalı dinler tarihi perspektifiyle değil, doğrudan Türk halk anlatılarının (destan, efsane, masal, halk hikâyesi) kendi bağlamı içinde, folklorik malzemenin biçim ve işlevini merkeze alarak okumaktır. Bu yöntemin kuramsal çerçevesi, Propp’un (2001) anlatıların biçimsel ve işlevsel analizine yönelik yaklaşımı ile Dundes’in (1964) halk anlatılarına uyguladığı biçimbilimsel çözümleme yöntemine dayanmaktadır. Ayrıca Türk halkbiliminde yöntem tartışmaları bağlamında Çobanoğlu’nun (2005) çalışması da bu araştırmanın yönetsel çerçevesinin oluşmasında belirleyici olmuştur. Çalışma, bilimsel araştırma yöntemlerinden nitel araştırma ve onun içinde de belge tarama veya doküman analizi ile desenlenmiştir. Mit ve mitolojiye ait unsurlar birer folklor malzemesi, kültürel bir üründür ve içinde bulunduğu toplumun geleneksel dünya görüşünü yansıtır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, destan, efsane, masal gibi anlatılarda ve mimari, resim, giyim kuşam gibi sanat dallarında tespit edilen ağaç, kuş ve yılan üçlemesi üzerinden Türk toplumunun geleneksel dünya görüşü hakkında bilgi edinmektir.

Bulgular ve Yorum

Tarihin en eski devirlerinden itibaren ağacın etrafında şekillenen kartal ile yılan arasındaki mücadele, birçok milletin mitolojisinde, efsanesinde ve anlatısında sürekli olarak yeniden kurgulanmıştır. Kartal, kuşların en güçlüsü olarak kabul edilirken; yılan, en tehlikeli hayvanlar arasında görülmüştür. Kartal ve yılan arasındaki bu savaş, yalnızca iki hayvan arasında bir mücadele değil, aynı zamanda kozmik bir savaştır. Nitekim Wittkower’a (1939: 293) göre, insanı kozmik bir mücadeleden bahsettiğinde kartal ve yılan arasındaki mücadelenin ilk anılarını, efsanelerini anlatmıştır. Bu kozmik mücadelenin izlerine pek çok farklı coğrafyada rastlamak mümkündür. Kalmuklarda Zambu ağacının yapraklarını ve meyvelerini bir ejderha yerken (Harva, 2015: 65-66); Orta Asya efsanelerinde kartal, *Abirga* denilen yılanı saldırmaktadır.

İskandinav mitolojisinde dünya ağacının tepesindeki kartal yine yılanı saldırdırken; İncil'deki cennet kıssasında yılan, hayvanların en alt aşamasında konumlandırılmıştır (Harva, 2015: 65-66). Bir Orta Asya mitinde Tanrı Oçırvani, kartal *Garide*'nin biçimini alarak yılan *Losun*'a saldırmış ve Semeru Dağı'nda yılanı öldürmüştür (Eliade, 1999: 299). Ongurların ve Selkupların mitolojisinde kutsal ağaç dünyanın eksenini olarak belirlenmiş; tepesinde kuş, köklerinde ise yılan konumlandırılmıştır (Sagalayev, 2020: 120). Hayat ağacının tepesinde bulunan ve gökyüzündeki güçleri simgeleyen kartal ile hayat ağacının altında bulunan ve yeraltındaki güçleri simgeleyen yılan düşüncesi, Kalmuklarda *Zambu Ağacı*, Moğollar ve Buryatlarda ise *Abirga Ağacı* etrafında şekillenmiştir (Harva, 2014: 64). Mitolojiden kaynağını alan ve anlatılarda işlenen bu düşünce sisteminde hayat ağacı dünyanın merkezinde konumlanır ve hayatı temsil eder; yılan, kötülüğü ve yer altını simgelerken; kartal, iyiliği ve gökyüzünü temsil eder. Mitolojideki iyi-kötü, kozmos-kaos düalizmi, kartal ve yılan üzerinden anlatılarda yeniden hikâye edilmiştir. Bu evrensel tablonun içinde Türk mitolojisi de benzer bir yapı sergilemekle birlikte, kendine özgü yorumlarla bu örüntüyü zenginleştirmiştir. Aşağıdaki bölümlerde, Türk anlatı geleneğinde ağaç-kartal-yılan örüntüsünün nasıl şekillendiği, Oğuz Kağan Destanı'ndan Kırgız destanlarına, Altay efsanelerinden Anadolu masallarına kadar uzanan örneklerle ele alınacaktır.

Dünya üzerindeki birçok milletin mitolojisinde hayat ağacı etrafında şekillenen mitolojik mücadeleyi bir ebedi dönüş mitosunu olarak da değerlendirmek mümkündür. Yok oluş ve yeniden var oluş döngüsünü anlatan bu mitoslarda, kartal ile yılan arasındaki düalizm belirleyici bir rol oynar. Nitekim Altay ve Moğol efsanelerinde de bu düalizmin açık örnekleri görülmektedir. "Moğolların yaratılış efsanesinde *Losun* adlı bir yılan yeryüzüne çıkarak tüm canlıları öldürür ve evrende bir kaos ortamı yaratır. Bunun üzerine Tanrı, gökyüzünden *Oçırvani* adlı bir kahraman gönderir. Oçırvani, Semeru Dağı'nda kartal *Garide*'nin suretine girerek yılanı öldürür ve böylece kaosu kozmosa dönüştürür" (Harva, 2015: 100-101). Altay ve Moğol efsanelerinde yılan, insanların ebedi düşmanı olarak konumlandırılır; canlılara zarar verir ve düzensizliğin (kaosun) kaynağını oluşturur. Tanrı'nın gönderdiği kahraman, kartaldan (*Garide*'den) aldığı güçle yılanı öldürerek düzeni yeniden tesis eder. Bu anlatılarda kartal veya kartalın gücünü alan kahraman, kaosu kozmosa, düzensizliği düzene dönüştüren temel aktördür.

Yaratılış destanlarından itibaren kuşun dünya mitolojisinde önemli bir yeri olmuştur. Kuş, mitolojik düşüncede kutsal bir varlık olarak kabul edilmiş ve hayat ağacının yanında konumlandırılmıştır. Bunun yanı sıra kuş, bir varlığın ruhunu veya ata ruhunu sembolize eden mitolojik bir unsur olarak görülmektedir. Kuş ile hayat ağacı birlikteliğine dünyanın farklı coğrafyalarında rastlamak mümkündür. “Mısır Ölüler Kitabı’nda ölen insan bir şahine benzetilirken; Mezopotamya’da ise ölülerin kuş biçiminde olduğuna inanılmıştır. Avrupa ve Asya’daki tarih öncesi kalıntılarda kuş ve evren ağacı birlikte tasvir edilmiştir. Orta Asya, Sibirya ve Endonezya mitolojilerinde evren ağacının dallarına tünemiş kuşlara rastlanır. Ayrıca şamanların, kuş biçimine bürünerek evren ağacına ulaştıklarına inanılmıştır” (Eliade, 1999: 523). Bu örnekler, kuş ve ağaç birlikteliğinin neredeyse evrensel bir mitolojik yapı olduğunu göstermektedir.

Tekrar tekrar kurgulanan anlatılarda hayat ağacının kökünü kemiren veya kuşun yavrularını yemek isteyen yılan, zamanla bazen ejderha adıyla anılmaya başlamıştır. Ejderha, dünya mitolojisinde yılanların kralı olarak kabul edilir ve genellikle yer altı dünyasında konumlandırılan kötü ruhlu bir varlıktır. Birçok anlatıda ejderha, kahramanın karşısına çıkan temel engellerden biri olarak işlev görür. Bonnefoy’un derlediği bilgilere göre bu durum farklı mitolojilerde benzer biçimlerde karşımıza çıkar: Arnavut mitolojisinde kahraman bir mağarada yedi başlı ejderhayı öldürür (2000: 48); Yunan mitolojisinde Apollon bir ejderhayı öldürür (2000: 64); Ermeni mitolojisinde Vahagn bir ejderha avcısıdır (2000: 222); Yunan mitolojisinde Herakles ejderhayı öldürür (2000: 335); Hint mitolojisinde Rama ejderhaları öldürür (2000: 448). Bu örnekler, ejderhanın evrensel olarak kahramanın hasmı olarak konumlandırıldığını göstermektedir.

Dünyanın sonu, mitolojik düşüncede ve dinlerde genellikle bir tufan sonucunda meydana gelmektedir. Yok oluş ile ilgili efsanelerde ve mitolojilerde bu tufan, su tufanı veya ateş tufanı şeklinde görülmektedir. Ancak bu tufanların dışında, yılanın sebep olduğu bir eskatoloji (dünyanın sonu öğretisi) de bulunmaktadır. Mitolojilerde, efsanelerde ve dinlerde yok oluşun sebebinin yalnızca tufan değil, aynı zamanda yılan olarak da gösterilmesi oldukça dikkat çekicidir. Yeryüzünü çevreleyen, zehrini fişkırtarak tüm canlıları yok eden bu dev yilandan Altay, Hint, Moğol ve İskandinav mitolojilerinde bahsedilmektedir (Harva, 2014: 100-101). *Dünyanın sonunun üç farklı şekilde*

gerçekleşeceği düşünülmektedir ve bunlardan birinin bir yılan tarafından meydana geleceği inancı, eskatolojinin en arkaik düşünce sistemlerinden biri olarak kabul edilebilir. Türk mitolojisinde de benzer bir yılan eskatolojisinin izlerine rastlamak mümkündür. Özellikle Altay ve Sibirya Türklerinin mitolojilerinde, yer altı dünyasının hükümdarı Erlik'e bağlı dev yılanların kıyamet benzeri bir yok oluşa sebep olacağına dair inanışlar bulunmaktadır. Bu durum, yılanın yalnızca bir engel veya kötülük sembolü olmadığını, aynı zamanda kozmik düzenin tamamen çöküşünü temsil eden bir eskatolojik unsur olarak da işlev gördüğünü göstermektedir.

Mitolojik mücadeleyi sadece anlatılarla sınırlı tutmamak gerekir; aynı yapıyı şaman adaylarının kendini gerçekleştirme (erginlenme) törenlerinde de gözlemlemek mümkündür. Şaman adayının gökyüzüne veya yer altına yaptığı yolculuk, onun gelişim sürecini tamamlamasında kritik bir role sahiptir. Bu durum, tıpkı anlatılarda kahramanın yer altı yolculuğunun ardından yeryüzüne dönerek kemale ermesiyle paralellik gösterir. Goldlar, Dolganlar ve Tunguzlarda çocuk ruhlarının bir kuş gibi kozmik ağacın dallarında beklediğine ve şamanların bu ruhları oradan getirdiğine inanılır (Eliade, 1999: 305-306). Şamanın yolculuklarını bir kuş biçiminde gerçekleştirdiği inancı, farklı formlarda anlatılara da yansımıştır. Türk masallarında kahramanın yer altı dünyasına gitmesi ve oradan bir kuş yardımıyla yeryüzüne dönmesi motifi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu durum, şamanın yer altı veya gökyüzü yolculuğunun sembolik bir anlatımı olarak yorumlanabilir. Örneğin, Anadolu masallarında kahramanın devlerin veya ejderhaların yaşadığı yer altı dünyasına inmesi ve oradan bir kartal veya başka bir kutsal kuş sayesinde yeryüzüne çıkması (Güney, 1992: 269; Kaya ve Yılmaz, 2021: 237), şamanik erginlenme ritüellerinin anlatıya dönüşmüş biçimidir. Benzer bir yapı Kırgız destanı Er Töştük'te de görülür: Kahraman yer altı dünyasına yaptığı yolculuk sırasında bir kartaldan yardım alır ve erginlenme sürecini tamamladıktan sonra yeryüzüne döner (Ögel, 2010: 546). Şamanın bu yolculuğu anlatılarda hikâyeye edilirken, isim, motif ve işlev bağlamında farklı mitolojilerden de etkilenmiş olsa da temel yapı evrensel bir erginlenme şemasına dayanmaktadır. Bu bağlamda, ağaç-kuş-yılan örüntüsü yalnızca bir anlatı motifi değil, aynı zamanda şamanik dünya görüşünün ve erginlenme ritüellerinin sembolik bir yansıması olarak da okunabilir.

1. Kozmosun Sembolü Ağaç

Hayat ağacı, Türk dünyasında farklı adlarla anılmaktadır. Sibiryada Tatarlarında *pay-yulang baypixta*, Hakaslarda *payxazing bayakağaç*, Altaylılar ve Şorlarda *pay-guzug bay-sedir* ile *pay-torum baydirek*, Karaçay-Malkarlarda *curtta jangız terek* ve Altaylılarda *temir terek* olarak adlandırılmaktadır (Ergun, 2017: 186). Hayat ağacının veya dünya ağacının diğer ağaçlardan en temel farkı, yaratılıştan itibaren var olmasıdır. Yaratılıştan itibaren çevresindeki tüm canlıları besleyerek onlar için bir yaşam kaynağı olmuştur. Nitekim Yakut efsanelerinde insanlar ve hayvanlar hayat ağacının etrafında yaşamakta ve ağaç onları beslemektedir (Harva, 2014: 61). Kutsal ağaç inanişinin kökeni Altay mitolojisine kadar uzanmaktadır. Eski Türkler, bu ağacı kutsal sayarak törenlerini yüzyıllar boyunca onun etrafında gerçekleştirmişlerdir. Beltirler ve Sagaylar (Güney Sibiryada yaşayan Türk toplulukları) ayinlerini kayın ağacının altında yaparken, Yakutlar karaçam ağacını kutsal saymışlardır (İnan, 1986: 64). *Bay-terek*, *bay-kayın* gibi adlarla anılan bu ağaçlar, Türk kültüründe kutsal kabul edilen ağaçlardır. Oğuz Kağan Destanı'nda geçen "ağaç gövdeli kadınla evlenme" motifi ve kahramanın oğlunun *Gök-Han* adını alması, ağacın Tanrı katına kadar uzandığını sembolize etmektedir (Aliyev, 2020: 90). Bu örnek, hayat ağacının yalnızca mitolojik bir unsur değil, aynı zamanda Türklerin kozmoloji ve egemenlik anlayışının da merkezinde yer alan kutsal bir sembol olduğunu göstermektedir.

Hayat ağacının en temel özelliklerinden biri, Tanrı ve kutsal ruhların mekân tuttuğu yer olmasıdır. Bu duruma dair Türk mitolojisinde pek çok örnek bulunmaktadır. Altaylar, Ülgen'in oturduğu bir çam ağacından bahsederken; Yakutlar, göğün sınırlarını aşan büyük bir ağaçtan söz etmektedir. Benzer şekilde, *Er Töştük* destanında da çok yüksek bir ağaçtan bahsedilmektedir (Roux, 1994: 123). Türk mitolojisine göre kayın ağacı veya çam ağacı, öncelikle Ülgen tarafından yeryüzüne indirildiği için kutsal kabul edilir. Yakut mitolojisinde Gök-Tanrı'nın atını bağlamak için bu ağacı kullandığı veya Toprak Ana Darhan-Hotun tanrıçanın eşyalarını asmak için bu ağacı kullandığı anlatılmaktadır (Sagalayev, 2020: 126). Altay şamanizminde görülen kozmik dünya ağacı, üç dünyayı birbirine bağlama işleviyle mitolojik düşüncenin merkezinde yer alır. Bu düşünce, Altaylıların dua törenlerinde de somut olarak görülmektedir: ayin sırasında *kam* (şaman), göğe çıkmak için bu ağacı kullanır

(Potapov, 2012: 51). Mitolojik düşüncede ortası, aşağısı ve yukarısı olan dünyanın dikey yapısını dünya ağacı birleştirmektedir. Ağacın tepesi üst dünyayı (gökyüzü), köklerinin uzandığı yer alt dünyayı (yeraltı), gövdesi ise orta dünyayı (yeryüzü) temsil eder (Llova vd., 2013: 31). Bu üçlü dikey yapı, ağaç-kartal-yılan örüntüsüyle doğrudan ilişkilidir: kartal (gökyüzü/ iyilik/ üst dünya), yılan (yeraltı/ kötülük/ alt dünya) ve ağaç (orta dünya/ bağlantı/ kozmos) şeklinde okunabilir. Bu bağlamda hayat ağacı, yalnızca mitolojik bir sembol değil, aynı zamanda Türk kozmolojisinin dikey evren tasavvurunun en temel taşıdır.

Türk mitolojisinde ağaç ile ilgili farklı varyantlar bulunmaktadır. Üç dünyayı (gökyüzü, yeryüzü, yeraltı) birbirine bağlayan kozmik ağacın dışında, yalnızca yeraltında bulunan bir ağaç da mevcuttur. Ancak her iki ağaç da aynı mitolojik düşünceyi paylaşmaktadır. Ergun'a göre, üç dünyayı birbirine bağlayan dünya ağacının yer altı dünyasında da bir örneği bulunmaktadır. Bu ağaç, dokuz kökü olan bir çam ağacıdır (Ergun, 2017: 186-187). Bu durum, dünya ağacının yalnızca yukarı ve orta dünyalarla değil, aynı zamanda yeraltı dünyasıyla da ilişkilendirildiğini göstermektedir. Birçok işleve sahip olan dünya ağacına farklı adlarla anlatılarda rastlanılabilmektedir. Bayat'a (2017: 59) göre, hayata canlılık vermesi temel işleviyle var olan bu ağaç; istek ve duaların iletilmesi, düzenin teminatçısı olması ve Tanrı ile iletişim aracı olması gibi özellikleriyle farklı adlarla anılan bir dünya ağacıdır. Dünya ağacı, doğumdan ölüme kadar canlıların varlığını ve yaşamın devamlılığını sağladığı için evrenin düzenini sembolize etmektedir. Bu bağlamda dünya ağacı, yalnızca mitolojik bir unsur değil, aynı zamanda Türk kozmolojisinde evrenin işleyişini, düzeni ve Tanrı-insan iletişimini sağlayan temel bir yapı taşıdır. Ağacın yeraltındaki varyantı ise bu kozmolojik sistemin simetrik ve bütüncül bir yapıya sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Anlatılarda üstünde kartal, altında yılan bulunan kutsal ağaç, şamanın esrime hâlindeki yolculuklarında yer alan ağaçtan mitolojik özellikler devralmış olabilir. Bu durum, şamanik ritüeller ile sözlü anlatılar arasındaki derin ilişkiyi göstermesi bakımından önemlidir. Campbell'ın Tunguz şamanı Semyonov Semyon'dan duyduğu söz bu bağlamda oldukça açıklayıcıdır:

“Yukarıda şamanların ruhlarının güç kazanmadan önce geri çağrıldıkları bir ağaç var. Ruhlar bu ağacın dallarındaki yuvalarda yatarlar ve beklerler. Ağacın adı Tuuru'dur. Ağaçtaki yuva ne kadar yüksekte olursa, onun

içinde yetiş tirilen şaman da o kadar güçlü olur, bilgisi artar, uzağı görür. Bu ifade, şamanın dünyanın ekseni olan Yggdrasil ağacında beslendiğini ve güçlenmediğini göstermektedir” (Campbell, 1995: 255-256).

Şamanın erginlenme sürecinde kuş ve ağaç etrafında şekillenen mitolojik düşünce, sözlü anlatıların zenginleşmesini sağlamıştır. Şamanın kuş biçiminde gerçekleştirdiği yolculuk, ağacın dallarındaki yuvalarda güçlenmesi gibi şamanik unsurlar, anlatılarda ağacın tepesindeki yuvada bulunan kuşun yavrularının bir yılan tarafından tehdit edilmesi motifiyle yeniden yorumlanmıştır. Şamanın yolculuğunda bir dünyadan diğerine geçerken aracı olan ağaç düşüncesi, anlatılarda kahramanın yeraltından yeryüzüne çıkmasına ilham kaynağı olmuştur. Bu bağlamda, ağaç-kartal-yılan örüntüsü yalnızca mitolojik bir motif olarak değil, aynı zamanda Türk anlatı geleneğinde şamanik dünya görüşünün izlerini taşıyan, erginlenme ve dönüşüm süreçlerini sembolize eden bir yapı olarak okunmalıdır. Şamanın ağaçtaki yuvada güçlenmesi ile anlatı kahramanının kartalın yuvasını koruyarak ödüllendirilmesi arasındaki paralellik, bu iki geleneğin ortak bir kozmolojik ve ritüel kökten beslendiğini göstermektedir.

Dünya ağacının kökleri yeraltını, gövdesi orta dünyayı, dalları ise yukarı dünyayı (gökyüzünü) temsil eder. Bu üçlü dikey yapı, Türk kozmolojisinin evren tasavvurunun temelini oluşturur. Bayat’a göre (2017: 59): “Türk mitolojisinde kartal, dünya ağacının yukarı kısmı ile; at, boğa, geyik, koyun orta kısmı ile; yılan ve balık ise aşağı kısmı ile simgelenir.” Bu sınıflandırma, ağaç-kartal-yılan örüntüsünün kozmolojik temellerini açıkça ortaya koymaktadır. Kozmik ağaç ile ilgili mitolojik düşünce, kartal ve yılan ile ilgili mitolojik düşünceden çok daha eskidir. Önce kozmik ağaç var olmuş, daha sonra kartal ile yılan arasındaki mitolojik mücadele bu ağacın etrafında şekillenmiştir. Kozmik ağaç, ilk insanın yaratılışıyla birlikte vardır ve ağaçtan türeyen insan inancı Türk mitolojisinde oldukça yaygındır (Ergun, 2017: 28). Nitekim bir Hakas efsanesinde, baba Ülgen ve ana İmay’dan doğan iki kutsal kayın ağacından bahsedilmektedir. Ağaçtan doğma inancı, Ural-Altay inancında evrensel bir motif olarak düşünülür (Sagalayev, 2020: 121). Hayat ağacı, evrenin yaratılışından beri var olan, evrendeki düzeni sağlayan ve hayatın devamlılığını temin eden kutsal bir varlıktır. Mitolojik ağaç inancı, insanın doğumu, yaşamı ve ölümüyle doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlamda hayat ağacı,

yalnızca mitolojik bir sembol değil, aynı zamanda Türk kozmolojisinde varlığın başlangıcını, devamlılığını ve sonunu kapsayan bütüncül bir anlam taşıyıcısıdır. Ağaçtan türeme miti ile kartal-yılan mücadelesinin aynı kozmik ağaç etrafında birleşmesi, Türk mitolojisinin doğa, insan ve kutsal arasında kurduğu organik bağın en güçlü göstergelerinden biridir.

2. Kozmosun Teminatçısı veya Düzenin Koruyucusu Kuş

Türklerin geleneksel dünya görüşünde mitolojik örüntüsünün ikinci unsuru, ağacın tepesinde görülen kuştur. Ağacın tepesinde bulunan bu kuş esasen kartaldır; ancak anlatılarda Anka, Zümrüdüanka ve Semender gibi farklı adlarla da yer almıştır. Kartal, Anka ve Zümrüdüanka kuşları üzerinde yapılan çalışmalara göre, Anka kuşunun yüzü insan yüzüne benzemekte, uzun boylu bir kuş olarak tasvir edilmekte ve *Bay Terek* veya *Bay Kavak* denilen Dünya Ağacı'nın tepesinde yaşamaktadır (Beydili, 2004: 61). Senmurg/Simurg ise başı köpek veya ejderhaya benzeyen, pençeleri aslana ya da ejderhaya benzeyen, kuyruğu tavus kuşunu andıran kanatlı efsanevi bir hayvandır (Tez, 2008: 55). Farslardaki Simurg kuşu ile Anka kuşunun fiziksel özellikleri birbirine büyük ölçüde benzemektedir. Anka; güzel tüyleri, uzun boynu, boynundaki beyaz tüyleri ile yükseklerde uçan ve Kaf Dağı'nda yaşayan efsanevi bir kuştur (Uraz, 1994: 158). Bu kuşa farklı adlar verilmesi, Arap, Fars ve Türk kültürleri arasındaki etkileşimden kaynaklanmış olsa da özündeki mitolojik düşünce değişmemiştir. Yakut Türklerinde ise hayat ağacının üzerinde yaşayan bu efsanevi kuşun adı Devlet Kuşu'dur (Ergun, 2017: 202). Yukarıdaki tanımlamalara göre, Farslarda Simurg, Araplarda Anka olarak adlandırılan ve oldukça güzel bir şekilde tasvir edilen bu kuş, özellikle masalarda yaşadığı mekân olarak genellikle Kaf Dağı veya yer altı dünyasındaki ulu bir ağacın tepesi olarak betimlenmektedir. Ulaşılması güç yerlerde karşılaşılan ve Garuda, Phoenix, Semender, Devlet Kuşu, Simurg, Kerede, Zümrüdüanka gibi adlarla anılan bu olağanüstü kuş, anlatılarda kahramana çeşitli şekillerde yardım eder. Kendisine yardım etmesi için et ve suyun eksik edilmemesi gerektiğini söyleyen bu kuş, sonuçta kahramanı yeryüzüne ulaştıran varlık olarak işlev görür. Bu bağlamda, kuşun farklı kültürlerdeki adları ve fiziksel betimlemeleri değilse de anlatılardaki temel işlevi (kahramana yardım etme, onu yeryüzüne çıkarma) evrensel bir yapı sergilemektedir.

Türk mitolojisi üzerine yapılan çalışmalar, Anka veya kartal ile ilgili daha ayrıntılı bilgilere ulaşılmasını sağlamaktadır. Bu mitolojik kuş, Türk inanış sisteminin merkezi unsurlarından biridir. Ülgen'in yedi oğlu vardır ve bu oğullardan biri gökyüzünde yaşayan *Kara Kuş* (Kartal)'tur (Anohin, 2006: 13). Yakutlarda kartal, *Aji* (yaratıcı) veya *Aji Tojen* (Işığın Yaratıcısı) adlarını taşır. Bu kuşlar, Aji Tojen'in çocukları olarak Evren Ağacı'nın dallarına konmuş ruh kuşlardır (Eliade, 1999: 96). Yakutlar, kartal ile ağaç arasında doğrudan bir ilişki kurmuşlardır. Onlara göre yaratıcının çocukları, bu ağacın dallarındaki yuvada yaşarlar. Ülgen'in oğullarından birinin adının Kara Kuş/Kartal olması ve Aji Tojen'i simgeleyen kartalın bir huş veya kayın ağacının tepesinde yaşaması, kutsal ağaç ve kartal inanışının eski Türk inanışında ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir. Bu mitolojik yapı, zamanla isim değiştirerek çeşitli anlatılarda varlığını sürdürmüştür. Anka kuşu veya kartal ile ilgili en belirgin motif, anlatının başkahramanı ile iş birliği yapması ve yeraltındaki kahramanı yeryüzüne çıkarmasıdır. Bu motif şu şekilde özetlenebilir: Yeraltı dünyasındaki kahraman, ağacın tepesinde bulunan Zümrüdüanka'nın yavrularını yilandan kurtarır; bunun üzerine Zümrüdüanka, kahramanı yeryüzüne çıkarır. Yer altında kahramana yardım eden bu efsanevi kuş, Tanrı'yı temsil eden yalnız ağaç üzerine yuva yapmıştır. Tanrı tarafından *kut* verilmiş olan bu kuş, kutsal ağaç üzerinde yaşamaktadır. Türk masallarında Zümrüdüanka olarak adlandırılan bu kuş, eski Türk inanışındaki Ülgen'in yedi oğlundan biri olan Kara Kuş (Kartal) olabileceği gibi, Yakutlardaki kutsal ağaç-kartal ilişkisinin mitolojik bir yansıması da olabilir. Kartal, burada Türk mitolojisindeki *Arı Tojen*'i (Işığın Yaratıcısı) sembolize etmektedir. Ağaç ise yüksekliği ile kutsal kabul edilen Türk mitolojisindeki dünya ağacıdır. Bu bağlamda, kartal/Anka kuşu ile dünya ağacı arasındaki ilişki, Türk kozmolojisinde gökyüzü (kutsal, ışık, yaratıcı) ile yeryüzü (insan, kahraman, erginlenme) arasındaki bağlantıyı sağlayan temel bir sembolik yapı olarak değerlendirilmelidir.

Türk mitolojisindeki kartal inanışının yansımaları, anlatılarda Arap mitolojisindeki Anka ile İran mitolojisindeki Simurg kavramlarının birleşmesiyle oluşan Zümrüdüanka adlandırmasının oluşmasını sağlamıştır. Bu mitolojik kuş, masallarda ve halk hikâyelerinde Tanrı "*kut*"unu üzerinde taşıyan kutsal bir varlık olarak işlev görmüştür. Zümrüdüanka, aynı zamanda Türk-İslam geleneginde kemale ermenin ve olgunlaşmanın bir sembolü hâline gelmiştir.

Çeşitli engelleri aşarak yer altından yeryüzüne çıkan kahraman, tıpkı bir şamanın yer altı dünyasına yaptığı yolculuk gibi, bir kuşun yardımıyla olgunlaşarak kemale erer ve yeryüzüne döner.

Bütüner'e göre (2022: 220): “Özellikle İslam tasavvufunda da kuşlar çeşitli erdemlerin temsili olarak anlatılarda yer almıştır ve bu kuşlar arasında birçok aşamanın sonunda ulaşılan yer Zümrüdüanka'nın makamı olmuştur. Tıpkı Feridüddin Attar'ın Mantıku't-Tayr adlı eserinde kuşların yolculuğunu anlatır gibi masallarda da kahraman yer altı dünyasında birkaç engeli aşarak Zümrüdüanka'ya ulaşmıştır. Bu noktada kemale erme yolunda ulaşılabacak en son yer Zümrüdüanka kuşunun bulunduğu mekân olmuştur.”

Bu alıntı, Türk anlatı geleneğinde Zümrüdüanka'nın yalnızca mitolojik bir kuş olmadığını, aynı zamanda şamanik erginlenme ritüelleri ile İslam tasavvufundaki manevî yolculuk (seyru sülük) arasında bir köprü işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Şamanın yer altı veya gökyüzü yolculuğu nasıl onu olgunlaştırıp kemale erdiriyorsa, masal kahramanının Zümrüdüanka'ya ulaşmak için verdiği mücadele de benzer bir dönüşüm sürecini simgelemektedir. Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'ında kuşların Simurg'a ulaşmak için geçtikleri vadiler ile Türk masallarında kahramanın yer altı dünyasında aştığı engeller arasındaki bu yapısal benzerlik, farklı kültürel ve dinî geleneklerin ortak bir erginlenme şemasını paylaştığını göstermektedir. Bu bağlamda Zümrüdüanka hem Türk mitolojisinin hem de Türk-İslam tasavvufunun ortak sembolik dilinde “ulaşılması gereken son makam” olarak anlam kazanmaktadır.

Yukarıda ifade edildiği üzere Zümrüdüanka, yenilenmenin, yeniden yaratılışın, kemale ermenin ve aydınlanmanın bir sembolü olarak anlatılarda işlenmiştir. Mitolojide somutlaştırılan inanışların derin sembolik ve dinî anlamları bulunmaktadır. Beydili'ye göre (2004: 61), tasavvufta gözle görülmeyen, gizli olan ne varsa Anka ile ifade edilmiş; sufizmde bu kuş, temiz aşk ve hakkın gerçekliği anlamlarına gelmektedir. Bu yorum, Zümrüdüanka'nın yalnızca mitolojik bir figür değil, aynı zamanda İslam mistisizminde derin anlamlar taşıyan bir sembol olduğunu göstermektedir. Kuş, tıpkı Evren Ağacı gibi yeraltı, yeryüzü ve gökyüzü arasında bir bağlantı kurar. Bu düşünceyi Türklerin kuşlara verdikleri isimlerde de görmek mümkündür. Örneğin, “Bazı şiirsel mitolojik geleneklerde, ölenlerin canını sembolize eden güvercine, Hakas dilinde 'Kuday Kuş' denilirdi. Buradaki 'Kuday', 'gökyüzü' anlamına gelir” (Beydili, 2004: 356-357). Bu örnek, kuşun gökyüzü ile ölümler dünyası

arasındaki bağlantıyı sembolize ettiğini açıkça göstermektedir. Bu bağlamda, insanlığın tarih öncesi dönemlerinden günümüze kadar birçok milletin inanış dünyasında yer alan ve anlatılarında hikâye edilen Simurg, Anka, Tuğrul, Kara Kuş, Zümrüdüanka, Kartal, Garuda, Semender gibi kuş figürleri, hayat ağacının en yukarılarında yaşayan, aydınlanmayı ve kendini tamamlamayı sembolize eden, dünyalar arasında aracı olan ve düzenin koruyuculuğunu üstlenen kutsal varlıklardır. Farklı kültürlerde farklı adlarla anılsalar da bu kuşların ortak özellikleri, onların insanlığın kolektif mitolojik bilincinde evrensel bir arketip olarak yer ettiklerini göstermektedir. Türk anlatı geleneğinde bu kuş, yalnızca bir yardımcı değil, aynı zamanda kahramanın dönüşüm sürecinin tamamlayıcısı ve kozmik düzenin sağlayıcısı olarak işlev görmektedir.

Filipek'in bu konu hakkındaki düşüncesi oldukça dikkat çekicidir:

"Fizyolog, kartal hakkında yazarken, yuvasını koruduğu ve civcivlerini koruduğu için kartalı öven Musa'nın otoritesine atıfta bulunmuştur. Bu nedenle, kartalların ejderhalar veya yılanlarla savaşı motifi antik edebiyatta popüler hale geldi ve Zogozdzon ve Lyszcrczarz'ın verdiği bilgilere göre, bestiary geleneği bu kuşların tüm sürüngenleri kovduğunu ve insanları doğru inançta tuttuğunu, dikkatli olunması, ilahi emirlere uyulması ve yuvada olduğu gibi kilsede kalınması gerektiğini ifade eder." (Filipek, 2023: 19)

Bu açıdan bakıldığında, kartalın sembolik olarak insanların doğru yoldan ayrılmamasını sağlayan bir varlık olduğu söylenebilir. Yılan ise insanları kandırarak onların yanlış yola girmesine neden olan bir varlıktır. Yılanın sebep olduğu kaos ve yanlış yol karşısında kartal, insanları doğru inançta tutar. Yılan, insanları yanlış yola ve inançsızlığa sürüklerken; kartal bu duruma müdahale ederek insanoğlunu doğru yola, hakkın yoluna yöneltir. Dünyayı kaosa çeviren yılanı öldüren kartal, böylece kozmosu (düzeni) korumuş olur. Kartal ve yılan arasındaki bu mücadele, ebedi bir dönüş mitosunu çağrıştırmaktadır. Her yeni kaos tehdidinde kartalın yeniden müdahale ederek düzeni sağlaması, mitolojik düşüncede zamanın döngüsel olarak algılandığını ve iyi ile kötü arasındaki mücadelenin hiçbir zaman tamamen sona ermediğini göstermektedir. Bu bağlamda kartal-yılan mücadelesi, yalnızca bir anlatı motifi değil, aynı zamanda insanlığın evrensel olarak kaos ve düzen, doğru ve yanlış, inanç ve inançsızlık arasındaki sürekli gerilimi anlamlandırma çabasının mitolojik bir yansımasıdır.

3. Yok Oluşun veya Kaosun Sembolü Yılan

Türklerin geleneksel dünya görüşünde mitolojik örüntünün üçüncü unsuru, ağacın altında görülen yilandır. Temel anlatı yapısı şu şekildedir: Yeraltı dünyasında kartalın yavrularını öldürmek isteyen yılanı, anlatı kahramanı öldürür; bunu gören kartal da kahramanı yeryüzüne çıkarır. Yılan, Türklerin geleneksel dünya görüşünde yeraltı dünyasına ait bir varlıktır. Türk mitolojisinde yılan, Erlik'in yaşadığı yeraltı dünyasının bir unsuru olarak kabul edilir. Kötü ruhlu varlıklardan biri olan yılan, şeytani bir varlık olarak nitelendirilir. Türk boy-larının mitolojilerinde yeraltı dünyasına ait yılan ile ilgili birçok inanış bulun-maktadır. Altaylarda Erlik'in kırbaç yerine elinde yılan tuttuğu veya vücudu-nun yılanlarla sarılı olduğu anlatılır (Beydili, 2004: 616). Sibiryada destanla-rında alt dünya iyeleri yılan şeklindedir. *Kan Ceeren Altı Kan Altın* destanında yeraltı iyesi yedi başlı şeytan yılan olarak tasvir edilirken, aysız cehennem kağanı altı başlı yilandır (Ergun, 2019: 336). Altaylılarda ise yeraltı dünyası-nın hâkimi Erlik'in, dünya ağacının ekseninin alt kısmında yer aldığına ina-nılmaktadır (Sagalayev, 2020: 127). Bu örnekler, yılanın Türk mitolojisinde yalnızca bir engel veya tehdit unsuru olmadığını, aynı zamanda Erlik'in doğ-rudan bir uzantısı ve yeraltı dünyasının kaotik güçlerinin somut bir temsilcisi olduğunu göstermektedir. Yılanın çok başlı olarak tasvir edilmesi, onun ola-ğanüstü yıkıcı gücünü ve kahraman için aşılması gereken zorluğun büyüklü-ğünü sembolize etmektedir. *Ağacın alt kısmında konumlanan yılan ile tepe-sindeki kartal arasındaki bu kozmik karşıtlık (yukarı/aşağı, iyi/kötü, koz-mos/kaos), Türk kozmolojisinin dikey evren tasavvurunun en temel ikiliğini oluşturmaktadır.* Kahramanın bu mücadelede yılanı öldürerek kartalın yardı-mını kazanması, kaosun yenilerek kozmik düzenin yeniden tesis edildiği bir erginlenme ritüelinin anlatısal yansımasıdır.

Erlik'in hüküm sürdüğü yer altı dünyasında yılanlar ve ejderhalar, kahra-manın geçmesi gereken engeller olarak anlatılarda yer alır. Altay yaratılış mit-lerinde yılan, kaosun ve düzensizliğin sembolü olarak konumlandırılırılırken Kırgız destanı Er Töştük'te ise kahraman, yer altı dünyasında ejderha ile mü-cadele eder (Ögel, 2010: 455, 546; Sepetçioğlu, 1998: 16). Dede Korkut Hikâyelerinde de kahramanların ejderha ile mücadelesi anlatılır (Ergin, 1969: 136, 162, 220). Türk anlatı geleneğinde yılan/ejderha, tıpkı diğer dünya

mitolojilerinde olduğu gibi, kahramanın erginlenme sürecinde aşması gereken bir engel ve kaosun temsilcisidir.

Yaratılıştan beri yılan, aldatmanın, hilenin ve kötülüğün bir sembolü olmuştur. Bu sembolizm hem Batı hem de Doğu mitolojilerinde benzer biçimlerde görülür. Âdem ve Havva kıssasında olduğu gibi, Türklerin Yaratılış Destanı'nda da şeytan, Tolunay ve Ece'yi yasak meyveyi yemeleri konusunda kandırırken yılanı dönüştürmüştür. Yılan, şeytanla özdeşleştirilir. Ayrıca Erlik'in oğullarından biri olan Taş Pilektüü Pay-Maattır'ın kızları siyah yılanlara benzetilmektedir (Anohin, 2006: 9). Altay yaratılış efsanesinde yılanın yaratılmasına sebep olan varlık Erlik'tir. Erlik, yaratılış destanının anlatımına göre yılan gibi sürüngenleri yarattıktan sonra bu varlıkların insanlara zarar vermesini emretmiştir. Sagalayev'in aktardığı yaratılış destanında bu durum şöyle anlatılmaktadır:

“Erlik, Ülgen'den esasının ucunu koyabileceği kadar yer ister. Ülgen bunu kabul eder. Erlik esasını alırken onu tamamıyla yere gömer, sonra onu çekip çıkarır, onunla birlikte asayı dişleriyle tutan domuz, onun kuyruğundan tutan yılan, yılanın arkasından kurbağa ve birbiri ardınca zincir oluşturan sayısız diğer sürüngenler çıkar. Erlik, sürüngenler ve zararlı hayvanlar zincirini yerden çekip çıkarırken şöyle der: Siz hepiniz insanlara düşman olacaksınız.” (Sagalayev, 2020: 39)

Erlik'in bu yaratma eylemi, yılanın yalnızca mitolojik bir engel değil, aynı zamanda kozmik düzenin bozucusu ve insanlığın başlıca düşmanı olarak konumlandırıldığını ortaya koymaktadır. Türk anlatı geleneğinde yılan/ejderha ile kahraman arasındaki mücadelenin temelinde de bu köken miti yatmaktadır: Kahraman, tıpkı kartal gibi, Erlik'in insanlığa musallat ettiği bu kaotik güçle savaşarak kozmik düzeni yeniden tesis eder. Bu bağlamda yılan, Türk mitolojisinde yalnızca bir engel değil, aynı zamanda yaratılıştan beri var olan ve insanlığın varlığını tehdit eden arkaik bir kötülük prensibidir.

Anlatılarda bazen kahraman, hayat ağacının altında yılan yerine ejderha ile mücadele etmektedir. Ejderha düşüncesinin Türklere Çin mitolojisinden geldiği genel olarak kabul görmektedir. Ejderha, Türklere çok eski dönemlerde Çinlilerden geçen bir motif olduğu için Hunlar, başkentlerine *Lung-cheng* (ejderha şehri) adını vermişlerdir (Ögel, 1995: 566). Hunlar arasında ejderha ifadesi yerine zaman zaman yılan kelimesinin de kullanıldığı görülmektedir. Yılan ve ejderha dönüşümü üzerine Türk mitolojisinde zengin bir çeşitlilik

bulunmaktadır. Başkurlara göre yılan kırk yıl yaşarsa ejderhaya dönüşürken; Tatar efsanesine göre ejderha bin yıl yaşarsa kocaman bir yılanla dönüşür; Türkmenlere göre ise yılan kötü bir ejderhaya dönüşmektedir (Beydili, 2004: 622). Yakut mitolojisinde alt dünyadaki kötü ruhların baş ruhunun tam adı “*Arsan Duolay Buor Mangalay Luo Haan Toyon*” (toprak göbek Luo Haan Arsan Duolay Efendi)’dir. Burada geçen “*Lu, luo*” terimi, Türk boylarının dillerinde mitolojik yaratık olan ejderhanın adıdır (Alekseyev, 2013: 64). Türk dünyasında ejderha kelimesinin *evren* kelimesiyle ilişkilendirildiği de görülmektedir. Bu kelime, *evirmek* (dönmek) fiiline -en ekinin eklenmesiyle oluşmuştur. Nitekim *Kutadgu Bilig*’de “*Bak, o sürekli dönen ejderhayı yarattı*” ifadesi yer almaktadır. Selçuklu Dönemi’ne ait resim, heykel ve seramiklerde ejderha figürüne bazen bir kemerin ucunda, bazen de bir ağacın köklerinin dibinde rastlanmaktadır (Roux, 2015: 67-68). Sagalayev, yılanları “yiyici” olarak tanımlamaktadır. Ona göre mitolojideki gebe kalma, doğum ve ölüm motiflerinde bir hayat döngüsü bulunmaktadır. Bu hayat döngüsünde yalnızca ağaç ve kuş gibi canlılar değil, vahşi hayvan görünümüne sahip varlıklar da önemli rol oynamıştır. Selkupların mitolojisinde bu varlık yılan ve insanların kanını, kemiğini yer. Güney Sibiry Türkleri arasında ise yılan veya ejderha görünümündeki bu “yiyici” mitolojik yaratık, *ker-balık* veya *ker-yutpa* olarak bilinmektedir (Sagalayev, 2020: 151-152).

Yılanın ejderhaya dönüşmesi, onun yıkıcı gücünün katlanarak arttığını ve kahraman için çok daha büyük bir tehdit oluşturduğunu göstermektedir. Çin mitolojisinden alınan ejderha motifinin Türk kültüründe yılanla iç içe geçmesi, Türk mitolojisinin diğer kültürlerle etkileşime açık olduğunu ancak bu motifleri kendi kozmolojik şemasına uyarlayarak özgün bir yorum geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Yılan/ejderha, bu bağlamda yalnızca kahramanın fiziksel olarak yenmesi gereken bir engel değil, aynı zamanda kaotik dünyanın, düzensizliğin ve ölümün somut bir tezahürüdür.

4. Türk Kültüründe Mitolojik Süreklilik

Ağaç, kuş ve yılan üçlemesinin oluşturduğu mitolojik örüntü, Türk sözlü anlatı geleneğinde mitlerden masallara kadar uzanan geniş bir yelpazede varlığını sürdürmüştür; aynı zamanda mimariden çini sanatına kadar birçok Türk görsel sanatında yeniden kurgulanarak mitolojik süreklilik sağlanmıştır.

Oğuz Kağan Destanı'ndan başlayarak Kırgız Manas Destanı'na, Altay yaratılış mitlerinden Anadolu Dede Korkut Hikâyeleri'ne kadar geniş bir coğrafyada bu üçlü örüntünün izlerini sürmek mümkündür. Türklerin geleneksel dünya görüşünde hayatta kalma eylemlerinde ve anlatılarda kahramanın erginlenmesinde bu üçlü örüntü oldukça ayrıntılı bir biçimde hikâye edilmiştir. Sagalayev'in de üzerinde durduğu gibi, bu mitolojik örüntü Ural-Altay geleneğinde son derece ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir ve insanoğlunun yaşam sürecinde bu örüntünün rolü büyük önem taşımaktadır (2020: 102). Sagalayev özellikle ağaç ve kuş düşüncesini vurgulamıştır; zira Türk mitolojisinde tepesinde kartalın yaşadığı bir dünya ağacı her daim tasavvur edilmiştir. Yılan unsuru ise bu tasavvurun devamında, kartal-yılan mücadelesinden türeyerek anlatılara eklenmiştir. Bu mücadelede anlatının kahramanı, kartal ile yılan arasında yüzyıllardır süregelen mücadeleye dâhil olur ve kartalın yavrularını yılandan kurtarır. Bunun karşılığında (mükâfat olarak) kartal, kahramanı yeryüzüne çıkarır. Esasen bu anlatı yapısı, insanlık tarihi boyunca birçok milletin mitolojisinden beslenmiş karma bir yapıya sahiptir. Ancak Türk anlatı geleneği, bu evrensel şemayı kendi kozmolojik ve ritüel bağlamına uyarlayarak özgün bir yorum geliştirmiştir. Ağaç, kuş ve yılan arasındaki bu üçlü ilişki, yalnızca bir anlatı motifi olmanın ötesinde, Türklerin kadim dünya görüşünü, şamanik erginlenme ritüellerini ve iyi-kötü düalizmine dair temel kabullerini yansıtan bütüncül bir mitolojik örüntü olarak değerlendirilmelidir. *Bu örüntünün mitlerden masallara, destanlardan görsel sanatlara kadar uzanan sürekliliği, Türk kültürünün mitolojik düşüncüyü yaşatma ve yeniden üretme kapasitesinin en önemli göstergelerinden biridir.*

Türk anlatı geleneğine bakıldığında, *Oğuz Kağan Destanı*'ndan itibaren ağaç-kartal-yılan mitolojik örüntünün farklı biçimlerde anlatılarda yaşatıldığı görülmektedir. *Oğuz Destanı*'nda bir hakanın en küçük oğlu, bir fırtınadan kurtularak bir adaya çıkar; bu adada bir kavak ağacının üzerinde bir kartal yuvası bulunmaktadır (Ögel, 1995: 20). Kan Kapçıkay adlı Altay destanında yıllar önce kutsal kavağın dallarına yuva yapan ve yurdu koruyan dokuz kara kartaldan bahsedilir (Dilek, 2025b: 221-222). *Manas Destanı*'nda ise Er-Töştük, kara kuşun yavrularını yılandan kurtarır (Ögel, 2010: 546). Bu iki büyük destan, Türk anlatı geleneğinde bu örüntünün en erken ve en etkili örneklerini

sunmaktadır. Alpamiş destanının Altay varyantında kahramanın celbegen (ejderha, çok başlı canavar) ile mücadelesi (Üçüncü, 2006: 27), Çuvaşların Alp hikâyesinde Alp, üç başlı ve yedi başlı ejderha ile savaşı (Ersoy, 2025: 96-97), Altay destanlarından biri olan Ak Tayçı destanında Ak Tayçı'nın yılan ile mücadelesi anlatılır (Dilek, 2025a: 152), benzer bir motif Dede Korkut Hikâyelerinin Türkistan nüshasında bulunmaktadır ve burada Salur Kazan, yedi başlı bir ejderha ile savaşı (Ekici, 2019: 200). *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de bu örüntünün izleri açıkça görülmektedir. *Salur Kazan'ın Esir Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Destan*'da Kazan Bey'in bir ejderha ve bir yılanla savaştığını anlatan bir soylama yer alır (Ergin, 1969: 220-221). Yine *Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı Destanı*'nda Kan Turalı'nın söylediği soylamada, tüm kuşların sultanı olan bir kartaldan bahsedilmektedir (Ergin, 1969: 147-148).

Türk masallarında da aynı mitolojik yapıyla sıklıkla karşılaşılır. *Padişahın Küçük Oğlu* masalında, yer altı dünyasında bir ağacın başındaki ana kuş, yavrularına saldıran kuzgunu görür, hemen atılıp kuzgunu öldürerek yavrularını kurtarır (Kaya, 2021: 316). *Keloğlan* masalında oğlan, tavus kuşunun yavrularını kurtarır; bunun karşılığında tavus kuşu, oğlanı yer altı dünyasından yeryüzüne çıkarır (Kaya ve Yılmaz, 2021: 237). *Sihirli Kılıç* masalında ise yer altı dünyasında kalan küçük oğlan, bir kartalın yavrularını yilandan kurtarır ve kartal da oğlanı yeryüzüne çıkarır (Kaya ve Yılmaz, 2021: 351). *Zümrüdüanka* masalında ise Zümrüdüanka kuşu, yer altında kalan şehzadeye yardım ederek onu yeryüzüne çıkarır (Güney, 1992: 269).

Bu örüntünün izleri yalnızca Anadolu sahasıyla sınırlı değildir. Kazak sihirli hikâyelerinde, kardeşlerinin ihaneti yüzünden bir kuyuya düşen kahraman, burada bir ihtiyarla karşılaşır; ihtiyar, kuşa dönüşerek kahramanı ışıklı dünyaya (yeryüzüne) çıkarır (Beydili, 2004: 242). Kuzeybatı Asya'daki Turalı Türk boyundan derlenen bir masalda ise bir hanın oğlu bir adaya varır; bu adadaki *Bay-direk* ağacında bir kartal ve onun iki yavrusu bulunmaktadır. Yavruları yemek isteyen ejderhayı oğlan öldürerek yavruları kurtarır (Ögel, 1995: 403-404). Ayrıca İran mitolojisi ürünü olan *Zend-Avesta*'da da her şeyin üstünde bulunan bir ağacın üzerinde yaşayan bir kuştan bahsedilmesi (Ögel, 2010: 108), bu mitolojik örüntünün Türk kültür çevresiyle etkileşim içinde olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Türk el sanatlarında da bu mitolojik örüntü çeşitli şekillerde özellikle Selçuklu mimarisinde ve çinilerinde, Osmanlı giyim kuşamında ve türlü eşyalarda, günümüz el sanatları ve eşyalarında (halı, kilim vb.) bir motif olarak kullanılmaya devam etmiştir. Hayat ağacı etrafında şekillenen bu mitolojik örüntü bir bütün olarak kimi zaman düşüncelerin bir ifade biçimi kimi zaman da bir süsleme aracı olarak mimaride ve el sanatlarında kullanılmıştır. Türkistan coğrafyasından Anadolu'ya getirilen bu zengin mitolojik düşünce Anadolu'da Selçuklu, Osmanlı ve nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti mimarisinde, el sanatlarında, günlük eşyalarda yüzyıllar boyunca yer almıştır. Dönemsel farklılıklara ve sanatçının yorum farklılıklarına rağmen motiflerde minimal değişiklikler olsa da hayat ağacı temelinde oluşan bu mitolojik örüntü nesiller arasında geleneksel dünya görüşünün aktarılmasını sağlamıştır. Türk mitolojisinde ağaç-kartal-yılan mitolojik düşüncesi doğum, yaşam ve ölümün sembolü olarak dönemin sanatsal anlayışına göre yeniden kurgulanmış, günümüze kadar ulaşan önemli bir sanatsal kompozisyon hâline gelmiştir.

Görsel 1: Erzurum Çifte Minare (Url1)

Görsel 2: Selçuklu Çinisi
(Arık, 2000, 93).

Görsel 3: Topkapı Saray Müzesi,
Osmanlı Seccadesi
(Barışta, 1999, 42).

Görsel 4: Türkiye Cumhuriyeti 2018 Yılı 5 Kuruş (Ur12).

Yukarıda yapılan analizler sonucunda aşağıdaki tabloda, ağaç-kartal-yılan mitolojik örüntünün Türk kozmolojisi ve anlatı geleneği içindeki sembolik anlamları, kozmolojik konumları, işlevleri, Türk mitolojisindeki karşılıkları ve anlatılardaki rolleri özetlenmiştir. Bu üç unsur, birbirinden bağımsız değil, bütüncül bir yapı içinde anlam kazanmaktadır. Ağaç (kozmos/düzen)

etrafında şekillenen kartal (iyilik/varoluş) ve yılan (kötülük/yok oluş) arasındaki mücadele, Türk mitolojisinin dikey evren tasavvurunun ve iyi-kötü düalizminin en temel ifadesidir.

<i>Unsurlar</i>	<i>Ağaç</i>	<i>Kartal</i>	<i>Yılan / Ejderha</i>
<i>Sembolik Anlamı</i>	Kozmos, hayat, düzen, yeniden doğuş	İyilik, ışık, doğruluk, var oluş, kut, koruyuculuk	Kötülük, karanlık, hile, yok oluş, kaos, inançsızlık
<i>Kozmolojik Konumu</i>	Orta dünya (yeryüzü)- üç dünyayı birbirine bağlar.	Üst dünya (gökyüzü)- ağacın tepesi	Alt dünya (yeraltı)- ağacın kökleri / dibi
<i>İşlevi</i>	Dünyanın ekseni; Tanrı ile iletişim aracı, hayatın devamlılığını sağlar.	Kaosu engeller, düzeni korur, kahramana yardım eder, doğru yolu gösterir.	Düzeni bozar, kaos yaratır, kahramanı engeller, yanlış yola sürükler.
<i>Türk Mitolojisindeki Karşılığı</i>	Bay Terek, Bay Kavak, Pay-Torum, Temir Terek, Dünya Ağacı	Kara Kuş (Ülgen'in oğlu), Aji Tojen, Tuğrul, Zümrüdüanka, Simgü, Anka	Erlık'in uzantısı, çok başlı ejderhalar (Kan Ceeren, aysız cehennem kağanı), ker-balık, ker-yutpa
<i>Anlatılardaki Rolü</i>	Kahramanın erginlenme yolculuğunun merkezi; yeraltı ve gökyüzü arasında geçiş noktası.	Yılanın tehdidine karşı yavrularını korur; kahramanı yeryüzüne çıkarır, erginlenme sürecini tamamlar.	Ağacın kökünü kemirir, kartalın yavrularını tehdit eder; kahraman tarafından öldürülür.

Tablo 1. Türk Mitolojisinde Ağaç-Kartal-Yılan Ötüntüsünün Sembolik Yapısı

Sonuç

Türk anlatılarında (özellikle masal ve destanlarda) betimlenen bu mitolojik örüntü, yalnızca fiziksel bir mücadele değil, aynı zamanda sembolik olarak iyi ile kötü, düzen ile kaos arasındaki evrensel savaşın bir temsilidir. Kahramanın

kartalın yavrularını kurtarması ve karşılığında yeryüzüne çıkarılması ise, mitolojik düşüncede yardımlaşma, fedakârlık ve karşılıklılık ilkelerinin anlatıya yansımalarıdır. Bulgular, ağaç-kartal-yılan üçlemesinin Türk kozmolojisinde dikey evren tasavvurunun, şamanik erginlenme ritüellerinin ve iyi-kötü düalizminin sembolik bir ifadesi olduğunu göstermektedir. Gelecek çalışmalarda, bu örüntünün Türk İslam tasavvufundaki yansımaları (özellikle kuş sembolizmi bağlamında) ve çağdaş Türk sanatındaki görünümleri üzerinde durulması önerilmektedir.

Kartal ve yılan düalizmi ile tepesinde kartal bulunan ağaç motifi, anlatılarda kaynaşarak mitolojik bir örüntü oluşturmuştur. Bu üç unsur, birbirinden bağımsız olarak değil, bütüncül bir yapı içinde anlam kazanmaktadır. Kartal, sembolik olarak insanların doğru yoldan ayrılmamasını sağlayan bir varlıktır. Yılan ise insanları kandırarak onların yanlış yola girmesine neden olan bir varlıktır. Yılan insanları yanlış yola ve inançsızlığa sürüklerken; kartal bu duruma müdahale ederek insanoğlunu doğru yola, hakkın yoluna yöneltmektedir. Tepesinde kartal, dibinde yılan bulunan kozmik ağaç inanişinde her bir unsur belirli bir kozmolojik ve ahlaki anlam taşımaktadır: Ağaç, kozmosu, hayatı ve canlılığı sembolize ederken; kartal, Tanrı'yı, iyiliği ve gökyüzünü; yılan ise şeytanı, kötülüğü ve yeraltını temsil etmektedir. Kartal ile yılan arasındaki mücadele, bu bağlamda yalnızca iki hayvan arasında bir savaş değil, aynı zamanda kozmik düzenin bozulması ve yeniden tesis edilmesi sürecinin sembolik bir yansımasıdır.

Dünya üzerindeki birçok milletin geleneksel dünya görüşünde evren üç katmanlı olarak tasavvur edilir: gökyüzü (üst dünya), yeryüzü (orta dünya) ve yeraltı (alt dünya). Bu üç dünyayı birbirine bağlayan ise kozmik ağaçtır. Kozmik ağacın tepesinde var oluşu sembolize eden kartal bulunurken; alt kısmında ise yok oluşu sembolize eden kozmik yılan yaşamaktadır. Ağaç, üç dünyayı bir arada tutan göğün direğidir ve hayatın devamlılığında merkezi bir rol oynar. Yılan, ağacın dibinde ona zarar vermeye çalışarak evreni yok etme tehdidi oluşturur. Kartal ise yılanın neden olacağı bu yok oluş tehlikesine karşı evreni koruyan varlıktır. İnsanlık tarihinde yüzyıllardır var olan yaratılış ve yok oluş mitolojileri, bu üç sembol (ağaç, kartal, yılan) aracılığıyla ifade edilmiştir. Bu mitolojik düşünce, birçok anlatı ve sanat alanında yeniden üretilmiştir. Bir başka açıdan bakıldığında, mitolojik ağaç inanişi insanın doğumu,

yaşamı ve ölümüyle doğrudan ilişkilidir: Ağaç, doğumu ve hayatı; kartal, hayatın devamlılığını; yılan ise hayatın sonunu (ölümü) simgelemektedir. Bu bağlamda, ağaç-kartal-yılan örüntüsü yalnızca kozmolojik bir şema değil, aynı zamanda insan varoluşunun temel evrelerini (doğum-yaşam-ölüm) ve evrensel düzenin korunması ile bozulması arasındaki gerilimi anlamlandıran bütüncül bir sembolik sistemdir. Türk anlatı geleneğinde kahramanın bu mücadeleye yer alması, bireyin kaotik güçlerle yüzleşerek kendi varoluşunu tamamlama sürecinin mitolojik bir yansıması olarak okunabilir.

KAYNAKÇA

- Alekseyev, N. A. (2013). *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*. (Çev. M. Ergun), Konya: Kömen Yayınları.
- Aliyev, R. (2020). *Türk Mitolojisi*. Ankara: Astana Yayınları.
- Anohin, A. V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. (Çev. Z. Karadavut, J. Meyermanova), Konya: Kömen Yayınları.
- Arık, R. (2000). *Kubad Abad*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Barıştı, H. Ö. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayat, F. (2017). *Türk Mitolojik Sistemi C. 1*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Beydili, C. (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. (Çev. E. Ercan), Ankara: Yurt-Kitap Yayın.
- Bonnefoy, Y. (2000). *Mitolojiler Sözlüğü I. Cilt*. (Yay. Haz. L. Yılmaz). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Bütüner, Ş. (2022). *Masal ve Mitoloji (Türk Masalarında Kültürün Çözümlemesi)*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Campbell, J. (1995). *İlkel Mitoloji, Tanrı'nın Maskeleri*. (Çev. K. Emiroğlu), Ankara: İmge Kitabevi.
- Çobanoğlu, Ö. (2005). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dilek, İ. (2025a). *Altay Destanları I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilek, İ. (2025b). *Altay Destanları II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dundes, A. (1964). *The Morphology of North American Indian Folktales*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia. (FF Communications, No. 195).
- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı. Türkistan/ Türkmen Nüshası. Soylamalar ve 13. Boy: Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm ilkel Esrime Teknikleri*. (Çev. İ. Birkan), Ankara: İmge Kitabevi.
- Ergin, M. (1969). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Ergun, P. (2017). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ergun, P. (2019). *Sibirya Türklerinin Destanlarında İyeler*. Konya: Kömen Yayınları.

- Ersoy, Feyzi. (2025). *Çuvaş Alp Hikâyeleri (Ulup Halapisem)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Filipek, S. (2023). "The King of Birds and the Bird of Kings: About the Symbolism of the Eagle in Culture, Beliefs and Art", *Asian Journal of Social Science Studies*. 8(2), 17-24.
- Güney, E. C. (1992). *Masallar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Harva, U. (2015). *Altay Panteonu, Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*. (Çev. Ö. Suveren), İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaya, A. B. (2021). *Tıngır Mungır Kaynağından Sivas Masalları*. (Ed. S.S. Yılmaz), Sivas: Vilayet Kitabevi.
- Kaya, A. B. ve Yılmaz, S.S. (2021). *40 Gün 40 Gece Kaynağından Türk Masalları*. Sivas: Vilayet Kitabevi.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi. II. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi. I. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Llova E. L. vd. (2013). *Güney Sibiry Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri, Kâinat ve Zaman Nesnelere Dünyası*. (Çev. M. Ergun), Konya: Kömen Yayınları.
- Potapov, L. P. (2012). *Altay Şamanizm'i*. (Çev. M. Ergun), Konya: Kömen Yayınları.
- Propp, V. (2001). *Masalın Biçimbilimi*. (M. Rifat & S. Rifat, Çev.). İstanbul: Om Yayınevi.
- Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. (Çev. A. Kazancıgil), İstanbul: İşaret Yayınları.
- Roux, J. P. (2015). *Eski Türk Mitolojisi*. (Çev. M. Y. Sağlam), Ankara: BilgeSu.
- Sagalayev, A. M. (2020). *Ural-Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller*. (Çev. A. Toraman), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Sepetçioğlu, M. (1998). *Karşılaştırmalı Türk Destanları*. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Tez, Z. (2008). *Mitolojinin Kültürel Tarihi- Doğu ve İslam Mitolojisi Mitolojik Söylenceler*. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Uraz, M. (1994). *Türk mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- Url1: ET: 14.08.2025, Erişim: https://erzurumolgunlasmaenstitusu.meb.k12.tr/icerikler/erzurumda-selcuklu-motifleri-projesi_14172754.html
- Url2: ET: 14.08.2025, Erişim: <https://www.bursamezat.com/hemen-al/tcm1294-2018-yili-5-kurus/7784>
- Üçüncü, K. (2006). *Kazak Türklerinin Kahramanlık Destanı Alpamış*. İstanbul: Töre Yayınları.
- Wittkower, R. (1939). "Eagle and Serpent. A study in the Migration of Symbols", *Journal of the Warburg Institute*. 2(4), 293-325.

Extend Abstract

The purpose of this article is to analyze the tree-bird-serpent mythological pattern, which is commonly seen in world mythologies and frequently encountered in the Turkish narrative tradition (epics, legends, fairy tales, and folk tales), using the "folklore-centered mythological reading method." The study seeks to answer the question of whether the coexistence of these three mythological elements is a coincidental accumulation of motifs or a holistic pattern that

functions as a reflection of a specific cosmological and ritual scheme. In this context, the main objective of the research is to gain knowledge about the traditional worldview, cosmological understanding, and initiation rituals of Turkish society through the tree, bird, and serpent trilogy identified in Turkish epics, fairy tales, and legends. The study also aims to reveal that this mythological pattern is not limited to oral narratives alone but is reproduced in various Turkish visual arts such as architecture, tile art, carpet weaving, and clothing, thereby demonstrating how mythological continuity is achieved.

The article adopts the "folklore-centered mythological reading method." This method refers to reading mythological elements not only from a historical or comparative history of religions perspective but directly within the context of Turkish folk narratives (epics, legends, fairy tales, folk tales), focusing on the form and function of the folkloric material. The theoretical framework of the method is based on Propp's approach to the formal and functional analysis of narratives and Dundes's morphological analysis method applied to folk narratives. Within the scope of the study, major Turkish epics such as the Epic of Oghuz Khan, the Epic of Manas, Er Töştük, Alpamysh, and The Book of Dede Korkut, as well as numerous fairy tales and legends from Anatolian, Kazakh, Altai, and Siberian Turks, have been examined. Furthermore, examples from Seljuk architecture and tiles, Ottoman clothing, and contemporary handicrafts have been analyzed to identify the reflections of the mythological pattern in the visual arts. Using a comparative method, the structure in Turkish mythology has been compared with similar examples in Hindu, Chinese, Iranian, Norse, Germanic, Egyptian, Mesopotamian, and Peruvian mythologies.

The research findings show that the tree-bird-serpent trilogy has continued to exist in different forms in the Turkish narrative tradition, starting from the Epic of Oghuz Khan and continuing in the epics, fairy tales, and legends of Kyrgyz, Kazakh, Altai, and Anatolian Turks. The basic structure of this mythological pattern can be summarized as follows: The hero who finds himself in the underworld saves the chicks of an eagle (or a mythical bird such as the Phoenix, Simurgh, Anka, Tuğrul, or Garuda) in a tree from a serpent (or dragon). In return, the bird brings the hero back to the surface, thus completing his initiation process. The findings reveal that the tree, as the *axis mundi*, connects the three worlds (sky, earth, underworld); the eagle symbolizes the sky, goodness, light, and the protector of order; while the serpent symbolizes the underworld, evil, chaos, and destruction. It has been determined that this tripartite symbolic structure shows structural similarities with the shaman's journey to the sky or underworld during initiation ceremonies. Furthermore, it has been found that this mythological pattern is not limited to oral narratives but is reproduced as the tree of life motif in Seljuk tiles, architectural structures like the Çifte Minare in Erzurum, Ottoman prayer rugs, and even on the 5-kuruş coins of the modern Republic of Turkey.

As a result of the research, it has been concluded that the tree-bird-serpent trilogy is not a coincidental accumulation of motifs, but rather a holistic mythological pattern reflecting the vertical universe conception of Turkish cosmology, shamanic initiation rituals, and the good-evil dualism. In this pattern, the tree represents the cosmos, life, and order; the eagle (or its derivatives) represents goodness, light, righteousness, and the protector of the cosmic order; while the serpent represents evil, darkness, deceit, chaos, and destruction. The struggle between

the eagle and the serpent is not merely a battle between two animals but also a symbolic reflection of the process of cosmic disorder and re-establishment, the universal conflict between good and evil. The article discusses that this mythological structure is directly related to the shaman's initiation ceremonies: just as the shaman candidate matures and returns after his journey to the sky or underworld, the narrative hero also matures and returns to the surface after defeating the serpent and gaining the eagle's help in the underworld. The study also traces this pattern in Turkish-Islamic mysticism, discussing the structural parallels between the journey of the birds to reach the Simurgh in Farid ud-Din Attar's *The Conference of the Birds* and the hero's effort to reach the Phoenix (Zümrüdüanka) in Turkish fairy tales. In conclusion, the tree-eagle-serpent pattern continues to exist in Turkish culture as a universal symbol of the transition from chaos to cosmos, giving meaning to the fundamental stages of human existence from creation to destruction, from birth to death. For future studies, it is recommended to focus on the reflections of this pattern in Turkish-Islamic mysticism and its appearances in contemporary Turkish art.

Genişletilmiş Özet

Bu makalenin amacı, dünya mitolojilerinde yaygın olarak görülen ve Türk anlatı geleneğinde destan, efsane, masal ve halk hikâyelerinde sıklıkla karşımıza çıkan ağaç-kuş-yılan mitolojik örüntüsünü "folklor merkezli mitolojik okuma yöntemi" ile analiz etmektir. Çalışma, bu üç mitolojik unsurun bir arada bulunmasının rastlantısal bir motif yığılması mı yoksa belirli bir kozmolojik ve ritüel şemanın yansımaları olarak işlev gören bütüncül bir örüntü mü olduğu sorusuna yanıt aramaktadır. Bu bağlamda araştırmanın temel hedefi, Türk destanları, masalları ve efsanelerinde tespit edilen ağaç, kuş ve yılan üçlemesi üzerinden Türk toplumunun geleneksel dünya görüşü, kozmoloji anlayışı ve erginlenme ritüelleri hakkında bilgi edinmektir. Çalışma ayrıca bu mitolojik örüntünün yalnızca sözlü anlatılarla sınırlı olmadığını, mimari, çini sanatı, halıcılık ve giyim kuşam gibi çeşitli Türk görsel sanatlarında da yeniden üretilerek mitolojik sürekliliğin nasıl sağlandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Makalede "folklor merkezli mitolojik okuma yöntemi" benimsenmiştir. Bu yöntem, mitolojik unsurları yalnızca tarihsel veya karşılaştırmalı dinler tarihi perspektifiyle değil, doğrudan Türk halk anlatılarının (destan, efsane, masal, halk hikâyesi) kendi bağlamı içinde, folklorik malzemenin biçim ve işlevini merkeze alarak okumayı ifade eder. Yöntemin kuramsal çerçevesi, Propp'un anlatıların biçimsel ve işlevsel analizine yönelik yaklaşımı ile Dundes'in halk anlatılarına uyguladığı biçimbilimsel çözümleme yöntemine dayanmaktadır. Çalışma kapsamında Oğuz Kağan Destanı, Manas Destanı, Er Töştük, Alpamış, Dede Korkut Hikâyeleri gibi temel Türk destanları ile Anadolu, Kazak, Altay ve Sibiry Türklerine ait çok sayıda masal ve efsane incelenmiştir. Ayrıca mitolojik örüntünün görsel sanatlardaki yansımalarını tespit etmek amacıyla Selçuklu mimarisi, çinileri, Osmanlı giyim kuşamı ve günümüz el sanatlarından örnekler de analiz edilmiştir. Karşılaştırmalı yöntemle Türk mitolojisindeki yapı, Hint, Çin, İran, İskandinav, Cermen, Mısır, Mezopotamya ve Peru mitolojilerindeki benzer örneklerle karşılaştırılmıştır.

Araştırma bulguları, ağaç-kuş-yılan üçlemesinin Türk anlatı geleneğinde Oğuz Kağan Destanı'ndan başlayarak Kırgız, Kazak, Altay ve Anadolu Türklerinin destan, masal ve

efsanelerinde farklı biçimlerde varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Bu mitolojik örüntünün temel yapısı şöyle özetlenebilir: Yeraltı dünyasında bulunan kahraman, bir ağacın tepesindeki kartalın (veya Zümrüdünka, Simurg, Anka, Tuğrul, Garuda gibi efsanevi kuşun) yavrularını yılandan (veya ejderhadan) kurtarır; bunun karşılığında kuş, kahramanı yeryüzüne çıkararak onun erginlenme sürecini tamamlamasını sağlar. Bulgular, ağacın dünyanın eksenini (axis mundi) olarak üç dünyayı (gökyüzü, yeryüzü, yeraltı) birbirine bağladığını; kartalın gökyüzünü, iyiliği, ışığı ve düzenin koruyucusunu; yılanın ise yeraltını, kötülüğü, kaosu ve yok oluşu sembolize ettiğini ortaya koymaktadır. Bu üçlü sembolik yapının, şamanın erginlenme törenlerindeki gökyüzü veya yeraltı yolculuğu ile yapısal benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca bu mitolojik örüntünün yalnızca sözlü anlatılarla sınırlı kalmadığı, Selçuklu çinilerinde, Erzurum Çifte Minare gibi mimari yapılarda, Osmanlı seccadelerinde ve hatta günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nin 5 kuruşluk madeni paralarında bile hayat ağacı motifi olarak yeniden üretildiği bulgulanmıştır.

Araştırma sonucunda, ağaç-kuş-yılan üçlemesinin rastlantısal bir motif yığılması olmadığı, aksine Türk kozmolojisinin dikey evren tasavvurunu, şamanik erginlenme ritüellerini ve iyi-kötü düalizmini yansıtan bütüncül bir mitolojik örüntü olduğu sonucuna varılmıştır. Bu örüntüde ağaç, kozmosu, hayatı ve düzeni temsil ederken; kartal (veya onun türevleri) iyiliği, ışığı, doğruluğu ve kozmik düzenin koruyucusunu; yılan ise kötülüğü, karanlığı, hilâyı, kaosu ve yok oluşu sembolize etmektedir. Kartal ile yılan arasındaki mücadele, yalnızca iki hayvan arasında bir savaş değil, aynı zamanda kozmik düzenin bozulması ve yeniden tesis edilmesi sürecinin, iyi ile kötü arasındaki evrensel çatışmanın sembolik bir yansımasıdır. Makale, bu mitolojik yapının şamanın erginlenme törenleriyle doğrudan ilişkili olduğunu tartışmaktadır: Nasıl ki şaman adayı gökyüzüne veya yeraltına yaptığı yolculuğun ardından olgunlaşarak geri dönüyorsa, anlatı kahramanı da yeraltı dünyasında yılanı yenip kartalın yardımını kazandıktan sonra yeryüzüne dönerek kemale ermektedir. Çalışma ayrıca bu örüntünün Türk-İslam tasavvufunda da izlerini sürmekte, Feridüddin Attar'ın Mantıku't-Tayr eserindeki kuşların Simurg'a ulaşma yolculuğu ile Türk masallarındaki kahramanın Zümrüdünka'ya ulaşma çabası arasında yapısal paralellikler olduğunu tartışmaktadır. Sonuç olarak, ağaç-kartal-yılan örüntüsü, Türk kültüründe yaratılıştan yok oluşa, doğumdan ölüme kadar insan varoluşunun temel evrelerini anlamlandıran, kaostan kozmosa geçişin evrensel bir sembolü olarak varlığını sürdürmektedir. Gelecek çalışmalar için bu örüntünün Türk İslam tasavvufundaki yansımaları ve çağdaş Türk sanataındaki görünümleri üzerinde durulması önerilmektedir.

Etik Komite Onayı: Bu araştırma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Çıkar Çatışması: Yazar(lar); bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar); bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi: Yazar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.